

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ПИТАННЯ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА,
СОЦІОЛОГІЇ ПРАВА ТА ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 340.1

Луцький Андрій Іванович,
доктор юридичних наук, доцент,
ректор ПВНЗ Університету Короля Данила

ПЕРСПЕКТИВИ ПОЗИТИВІСТСЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ В УМОВАХ
ГЛОБАЛІЗАЦІЇ (ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

У статті подається авторське бачення стосовно перспективи позитивістської ідеології в умовах глобалізації. На основі аналізу філософсько-правової доктрини позитивізму, виділяється три рівні її впливу на правову ідеологію. Здійснюється чітке розмежування ідей позитивізму, неопозитивізму та постпозитивізму та їх застосування в наш час. Автор приходиться до висновку, що позитивізм не може охопити всю структуру правової ідеології, виходячи із вітчизняних суспільно-правових реалій. Вагомим негативом позитивізму, в умовах сьогодення, визначається його неспроможність відобразити ідеологічні вектори функціонування та розвитку права у динамічній системі суспільних взаємовідносин.

Ключові слова: правова ідеологія, позитивізм, неопозитивізм, постпозитивізм, філософія права, буття.

Постановка проблеми. Процес формування правової ідеології пройшов тривалий процес еволюції, на який впливали не тільки правові системи країн до складу яких входили українські землі, а й правосвідомість громадян, яка змінювалася в залежності від суспільних обставин. Відповідно, в наш час, правова ідеологія реалізовується в межах попереднього історичного досвіду. Зважаючи на радянське минуле, та намагання утвердити сучасні демократичні цінності, традиційним для нашої правової системи була ідеологія позитивізму. Сам позитивізм, це складна філософсько-правова ідея, основні підходи якої до правової ідеології варто розділити на кілька рівнів. Кожен з цих рівнів по різному реалізовується в умовах глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомими сучасними дослідниками правової ідеології та впливу на неї позитивізму є Г. Ф. Шершеневич, С. В. Пахман, Є. В. Васьковський, Д. Д. Грім, Н. І. Палієнко, А. Різдяний та ін.

Методологічною основою нашого дослідження стали праці О. Б. Бунчука, В. Б. Ковальчука, О. В. Костира, Є. М. Причепія, Г. Спенсера, М. Г. Тура, А. М. Черниша та ін.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є вивчення перспективи реалізації позитивістської ідеології в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнення праць видатних філософів сучасності та минулого, зокрема, І. Канта, А. Пуанкаре, Ф. В. Тарановського, Б. Рассела, Р. Карнапа, М. Шліка, Л. Вітгенштейна, К. Поппера, І. Лакатоса, Т. Куна та ін., дозволяє нам дійти наступних уявлень щодо правової ідеології з позицій позитивізму.

Позитивізм – філософський напрям, що трактує правову ідеологію на наступних рівнях:

- за канонами класичного позитивізму правова ідеологія представлена у формах: 1) підпорядкування образів мислення результатам спостереження (О. Конт, Г. Спенсер); 2) на основі емпіріокритицизму, де відправним пунктом пізнання виступає не мислення чи суб'єкт, не матерія або об'єкт, а досвід в тому вигляді, в якому він безпосередньо набувається людьми (Р. Авенаріус, Е. Мах);

- з позицій неопозитивізму позитивним знанням про правову ідеологію є знання, виражене в висловлюваннях, зміст яких визначається спостереженням (логічний позитивізм);

- результатом попередніх кроків у цій площині є трактування правової ідеології за критеріями постпозитивізму.

Перший рівень. Вивчення фундаментальних наукових праць філософів XIX ст. Е. Лінттре, Е. Ренана, Дж. С. Мілля, Г. Спенсера, Я. Молешотта, Е. Геккеля, Н. К. Михайловського, П. Л. Лаврова та ін. дозволяє стверджувати, що засновнику позитивізму О. Конту ще в 30-х рр. XIX ст. вдалося широко поширити світоглядні уявлення про суспільний устрій з позицій позитивізму. Це мало значущий вплив на науку та культуру тих часів [8].

Враховуючи, що деталізація у цьому руслі лежить поза межами нашого дослідження, обмежимося лише зосередженістю на позитивістському трактуванню правової ідеології та її наслідків. На основі вивчення першоджерел, ми сформулювали основні ідеї класичної позитивістської трактовки правової ідеології та результатів її застосування (наслідків).

Перша форма такого трактування полягає у наступному:

- відмова від пошуку сутності правопорушень та ідеологічна установка на опис правових явищ (феноменалізм);
- практика принципу індуктивізму, що, відповідно, впливає на свідому заборону злочинної поведінки та пошук ідеологічно-правових абсолютів;
- ідеалізм в розумінні права та суспільства, зведення складних правових процесів розвитку до простого поєднання, інтеграції та диференціації;
- негативне ставлення до ідеологічних революцій та орієнтація на методи поступового переходу між рівнями розвитку права у суспільстві.

Тобто, ідеологічний базис першої форми позитивізму у контексті трактовки правової ідеології – це прогрес у стані правопорядку (прогрес у правових наслідках застосування ідеології).

Друга форма класичної позитивістської трактовки правової ідеології представлена емпіріокритицизмом (Е. Мах, Р. Авенаріус та ін.). Відмінність даного рівня від попереднього полягає не в побудові системи правової ідеології як наукового знання, а в створенні теорії наукового знання правової ідеології.

На відміну від науки, правова ідеологія уособлює бажане уявлення про право та становить собою, на наш погляд, мету досягання такого уявлення. Виражені у формі загальності інтереси суспільства або його частини представлені у вигляді знань про ідеальне соціально-правове життя суспільства, задаючи на цій основі оцінку бажаності або небажаності того чи іншого соціального буття.

Соціокультурні підстави й передумови для позитивістського погляду на правову ідеологію були сформовані до середини XIX ст. До їх числа належать наступні:

- суттєве зростання, порівняно з XVIII ст., відносної самостійності права як науки та усвідомлення її безпосередніх зв'язків із ідеологією;
- масова орієнтація нової європейської ідеології на результати соціальних експериментів та систематичних спостережень щодо практичної дієвості теоретичних правових положень як на свій фундамент;
- тісний зв'язок правової ідеології з практикою та наявністю/відсутністю результатів правозастосування в ідеологічних цілях;
- високий престиж права в суспільстві, в тому числі з точки зору розуміння його визначного ідеологічного значення.

Створення позитивістської теорії наукового знання щодо правової ідеології ускладнено тим, що досліджуваний предмет вже має сукупність системно упорядкованих поглядів, які виражають інтереси різних соціальних груп та правовідносин між їх членами. На цій основі:

- усвідомлюються та оцінюються наслідки правозастосування відносно їх відповідності ідеологічному фундаменту правовідносин осіб, спільностей, соціальної дійсності в цілому;
- обґрунтовується необхідність перетворення, вдосконалення або зміни радикальної правової ідеології (наприклад, через соціально-політичні революції).

Ми вважаємо, що таку позицію можна означити як відносно самостійну у позитивістській філософській течії, яка може бути іменована ідеологічно-правовою парадигмою суспільного буття. Її предметом є аналіз співвіднесення ідеологічних понять та положень права як науки з метою прояснення їх сенсу. Це відбувається за рахунок логічного підходу, наприклад, через те,

щоб здійснити перехід від правових висловлювань до ідеологічних пропозицій, які можуть бути співставлені з чуттєвими даними.

Позитивістами була висунута гіпотетико-дедуктивна модель наукового знання про правову ідеологію, згідно якою [7, с. 17]:

- правові узагальнення – по суті гіпотези, їх висування – ідеологічний процес;
- процес вибору, прийняття ідеологічної теорії відбувається логічним шляхом порівняння продуктів правотворчості з правовими фактами.

Таким чином, ми можемо стверджувати, що позитивістська трактовка правової ідеології полягає у розгляді її як результату впровадження ідеалів права ресурсами правозастосування: шляхом емпіричного дослідження права, його змісту, структури, методів та розвитку, відображення у правовому житті суспільства.

Проаналізувавши дослідження О. Б. Бунчука [1] та О. В. Костиря [3] можна прийти до висновку, що основними завданнями правової ідеології з позитивістської точки зору є створення:

- загальнонаукових ідеологічних засад шляхом узагальнення змісту права та наслідків впровадження ідеологічних норм правозастосування;
- загальної методології права шляхом узагальнення реальної пізнавальної діяльності провідних ідеологів. В основі побудови такої методології має бути вивчення того, як самі дослідники отримують факти та яким чином обґрунтовують закони і теорії;
- теорії соціальних функцій права шляхом емпіричного дослідження реальних взаємозв'язків між правом та ідеологією.

Загалом позитивістська модель світоустрою базується на тому, що джерелом, основою і критерієм істинності права може бути лише емпіричний ідеологічний досвід. Валідним методом відкриття, ідеологічного обґрунтування правових законів та їх причинно-наслідкових зв'язків позитивісти вважають індуктивний метод.

Отже, класичне позитивістське трактування правової ідеології та її наслідків можна представити так: правова ідеологія має бути звільнена від світоглядної і ціннісної інтерпретації, яку надавала всім культурологічним явищам традиційна філософія. Відмова від доктринерства, догматизму та метафізичних уявлень щодо пошуку першопричин права та субстанціональних ідеологічних засад у ньому, призводить до розгляду позитивістами правової ідеології як системи знань та вчень про правове перетворення світу, а її наслідків – як результатів спрямування процесів законотворчості та суспільного устрою на правовий прогрес.

Другий рівень позитивістської трактовки правової ідеології представлений неопозитивізмом – філософською течією, основним завданням якої є боротьба з метафізикою. Правова ідеологія тут зводиться до упорядкування фактів в межах системи понять ідеології, права та правозастосування.

Неопозитивізм набув поширення з 40-х років ХХ ст. та вважався прогресивною філософською течією. Він надав нового вигляду позитивістській трактовці правової ідеології завдяки працям Б. Рассела, Л. Вітгенштейна, М. Шліка, Р. Карнапа, Г. Рейхенбаха та ін.

Спочатку неопозитивізм існував у формі логічного позитивізму, а потім був доповнений філософією лінгвістичного аналізу. Відповідно, основу загальної моделі позитивістської трактовки правової ідеології на таких засадах, на нашу думку, складають наступні передумови:

- правова ідеологія має два основних рівні: емпіричне і теоретичне відображення, де друге частково зводиться до першого та контролюється ним;
- правова ідеологія у позитивістському контексті – це дедуктивно (на відміну від індуктивної позитивістської течії) організована система висловлювань про основні ідеології досліджуваної правової сфери;
- застосування положень правової ідеології завжди має певні наслідки, як цілком прогнозовані, так і непередбачувані;
- єдиним критерієм істинності та обґрунтованості ідеологічних теорій повинен бути ступінь їх відповідності правовій реальності та дієвості застосування права.

Представниками неопозитивізму здійснене структурування понятійного апарату відносно правової ідеології та ефективності її правозастосування [2, с. 96]. Увага в ньому зосереджена на значенні правових понять та ідеологічних проблем, які ними зумовлюються. Зокрема,

категоріальний інструментарій філософського підходу до тематики правової ідеології має наступні ознаки:

- структурно-елементний аналіз правової ідеології спирається на принцип множинності структур правової системи суспільства, що дозволяє виявити системоутворюючі наслідки правозастосування;

- сучасна правова ідеологія, яку дослідники вважають прийнятною для впровадження у правові державні системи індустріального типу [2, с. 104], відповідає ліберальному типу політичної системи суспільства;

- правова ідеологія виступає значущим елементом правової системи суспільства та відрізняється властивостями, що обумовлюють її особливе значення. Наприклад, вона може замінювати інші структурні елементи правової системи у громадянському суспільстві;

- правова ідеологія та правозастосування є взаємопов'язаними елементами правової системи сучасного суспільства та виступають критеріями оцінки ефективності низки характеристик правової дійсності (системи правових ідей, механізмів реалізації цих ідей, діяльності системи державних й громадських інститутів, впровадження положень правової ідеології в правосвідомість тощо);

- основні ідеї правової ідеології – це ідеї порядку, справедливості, створення громадянського суспільства;

- значущість правової ідеології в суспільно-політичному та громадському устрою найбільш помітна в державах романо-германської правової сім'ї;

- основне значення правової ідеології як елементу правової системи пов'язане з суспільним сприйняттям громадянських обов'язків, авторитетності влади тощо;

- правова ідеологія сприяє балансу між суспільними інтересами осіб та їх груп;

- правова ідеологія здійснює вплив на правосвідомість, а ступінь авторитетності державної правової політики, на наш погляд, стимулює ефективність правозастосування;

- ідеологія сучасної світської держави базується на правовій ідеології, яка виступає ознакою цивілізованості даного суспільства.

У вищезазначеному контексті правова ідеологія з позицій неопозитивізму, на наш погляд, може трактуватися як така, що в якості шляхів впровадження обирає філософствування за допомогою формальної математичної логіки [6, с. 75]. Наприклад, всі судження, які коли-небудь висловлювалися стосовно позитивістської правової ідеології, можна поділити на три взаємовиключних класи:

- аналітичні висловлювання, тобто ті, які ґрунтуються на принципах логіки права та соціальних реаліях та відображаються шляхом логічного аналізу їх мовної форми без звернення до яких-небудь фактів;

- синтетичні висловлювання, до яких відносяться всі положення наукових досліджень. Можуть відображатися через безпосереднє або опосередковане (визначеними логічними перетвореннями) зіставлення їх із даними чуттєвого досвіду;

- безглузді висловлювання, що не відповідають жодному із вказаних вище пунктів (не містять змістовної інформації, тавтологічні за своєю природою чи представлені «метафізичними» філософськими висловами).

Отже, неопозитивістська трактовка правової ідеології представлена, насамперед, логічним аналізом ідеологічних понять через звернення до правових фактів. А висновок про істинність висловлювань щодо права в ідеологічному контексті, відповідно до неопозитивістської концепції, має формулюватися за допомогою безпосереднього або опосередкованого зіставлення їх із даними правозастосування та наслідками впровадження правової ідеології, тобто бути результатом аналізу чуттєвого досвіду.

Третій рівень. Для повноти висвітлення проблеми необхідним є висвітлення трактування правової ідеології у тій площині позитивізму, яка прийшла на зміну неопозитивізму. Мова йде про новий напрям у філософії – постпозитивізм. Цей етап розвитку представлений працями визначних філософів другої половини ХХ ст. К. Поппера, Т. Куна, Я. Лакатоса, С. Тулміна, Я. Фейєрабенда, Д. Агассіта ін.

Варто погодитися з думкою В. Б. Ковальчука [2] та Є. М. Причепія [5], що представники постпозитивізму розмежовують сфери ідеології та права. Ідеологічне тут виступає як певні обмеження, стримуючий фактор проти поширення зловживань на правовому ґрунті. Критичний раціоналізм постпозитивізму протиставляється емпіризму неопозитивістів й у досліджуваному нами контексті відображається у тому, що виступає як найважливіша характеристика наукового підходу до явища правової ідеології.

Тобто, неопозитивістську правову ідеологію можна назвати раціоналістичною та такою, що характеризується:

- відкритістю для критики, яка спирається на факти правозастосування і наукову методологію;
- відмежуванням правової ідеології від метафізики завдяки постулату, що вона принципово не є остаточною, а лише проміжною інтерпретацією досконалої правової дійсності бажаного майбутнього.

У такому контексті правова ідеологія може розглядатися як постійно прогресуючий кумулятивний процес вдосконалення уявлення про ідеальне право для правового (громадянського) суспільства. Теорії постпозитивізму ґрунтуються на уявленні про правову ідеологію як систему правових ідеалів, що сприяють:

- загальному зростанню супутніх знань (соціологічних, політичних тощо);
- постійному переходу від одних правових проблем до інших;
- відмові від об'єктивного характеру істинності ідеалів та абсолютизації їх плюралістичного характеру.

- сприйняттю правової ідеології як такої, що включає принцип фальсифікації, тобто принципову можливість до спростування будь-якого свого положення (здатність виключати можливість деяких подій) [4, с. 28].

Порівняння цих положень з сучасними науковими дослідженнями дозволяє стверджувати, що досвід представників позитивізму є дещо сумнівним із наукової точки зору. Зокрема, історія розвитку правової ідеології свідчить про те, що позитивістський підхід до неї показав неспроможність охопити всю її структуру. Остання, як вказують науковці, значно складніша уявлень позитивістів про неї.

Висновки. Таким чином, проведене нами узагальнення щодо позитивістської трактовки правової ідеології та її наслідків дозволяє запропонувати наступні висновки:

- згідно з постулатами класичного позитивізму, що правова ідеологія – це система знань та вчень про правове перетворення світу, її наслідки – результати спрямування процесів законотворчості та суспільного устрою на правовий прогрес;

- неопозитивізм розглядає правову ідеологію як аналіз ідеологічних понять через звернення до правових фактів, істинність яких перевіряється через безпосереднє або опосередковане зіставлення їх із даними чуттєвого досвіду правозастосування, тобто її наслідки;

- постпозитивізм пропонує уявлення, що правова ідеологія становить собою прогресуючий кумулятивний процес вдосконалення бачення ідеального права у правовому (громадянському) суспільстві;

- основним недоліком позитивістської трактовки правової ідеології є неможливість позитивізму як філософської течії відобразити ідеологічні вектори функціонування та розвитку права у динамічній системі суспільних взаємовідносин.

Список використаних джерел

1. Бунчук. О. Б. Сучасний юридичний позитивізм: метод. матеріали / О. Б. Бунчук, О. П. Донченко. – Чернівці: Рута, 2013. – 47 с.
2. Ковальчук В. Б. Легітимність державної влади в правовій теорії та державно-правовій практиці / В. Б. Ковальчук. – К.: Логос, 2011. – 389 с.
3. Костиря О. В. Філософсько-правові аспекти наукової спадщини Ф. В. Тарановського: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / О. В. Костиря. – О.: Нац. ун-т «Одес. юрид. акад», 2013. – 21 с.

4. Луцький А. І. Позитивіська інтерпретація правової ідеології та межі її застосування в сучасній Україні / А. І. Луцький // Науково-Інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2014. – Вип. №9. – С. 26-31.
5. Причепій Є. М. Філософія: підручник / Є. М. Причепій, А. М. Черній, Л. А. Чекаль. – 3-те вид., стер. – К.: Академвидав, 2009. – 592 с.
6. Спенсер Г. Соціальна статика: изложение социальных законов, обуславливающих счастье человечества: адапт. пер. с англ. / Г. Спенсер. – К.: Гамма-принт, 2013. – 496 с.
7. Тур М. Г. Легітимація права: правовий позитивізм / М. Г. Тур // Вісн. Черкас. ун-ту.: серія Філософія. – 2009. – Вип. 154. – С. 14-23.
8. Черныш А. М. Истоки политической науки / А. М. Черныш – О.: Одес. нац. мор. ун-т., 2011. – 242 с.

***Луцкий А. И. Перспективы позитивистской идеологии в условиях глобализации
(историко-правовой аспект)***

В статье дается авторское видение относительно перспективы позитивистской идеологии в условиях глобализации. На основе анализа философско-правовой доктрины позитивизма, выделяется три уровня ее влияния на правовую идеологию. Осуществляется четкое разграничение идей позитивизма, неопозитивизма и постпозитивизма и их применение в наше время. Автор приходит к выводу, что позитивизм не может охватить всю структуру правовой идеологии, исходя из отечественных общественно-правовых реалий. Весомыми негативом позитивизма, в условиях, определяется его несостоятельность отразить идеологические векторы функционирования и развития права в динамической системе общественных отношений.

Ключевые слова: правовая идеология, историко-правовая мысль, политические партии, либерализм, позитивизм, тоталитарный режим.

***Lutskyi A. I. Prospects of positivist ideology in the context of globalization
(historical and legal aspect)***

The article provides the author's vision regarding the perspective of a positivist ideology in the context of globalization. Based on the analysis of the philosophical and legal doctrine of positivism, three levels of its influence on the legal ideology are distinguished. A clear distinction is made between the ideas of positivism, neo-positivism and post-positivism and their application in our time. The author comes to the conclusion that positivism cannot cover the whole structure of legal ideology, based on domestic social and legal realities. Significant negative positivism, in the conditions determined by its failure to reflect the ideological vectors of the functioning and development of law in a dynamic system of social relations.

Key words: legal ideology, historical and legal thought, political parties, liberalism, positivism, totalitarian regime.

Надійшла до редакції 15 березня 2018 р.

